

În Transilvania, ca și în celelalte ținuturi ale țării noastre, roadele pământului și ale culturii au fost bogate. S-au întâlnit aici influențe și creații dintre cele mai variate, într-o conviețuire care trebuie să-și primească ea însăși prețuirea ce i se cuvine.

În consecință, în spiritul unor virtuți ale înaintașilor noștri, se impune susținerea unui *ecumenism arhitectural*, cu înțelesurile fecunde pe care le-a păstrat conceptul „oecumenic”, din Grecia antică pînă în arhitectura contemporană. *Oikoumenê* înseamnă pămînt locuit ori parte locuibilă pe suprafața pământului. Termenul nu stă departe de *oikérosis* care, după cum arată Francis Peters în „Termenii filozofiei grecești” semnifică totodată: *apropiere, acceptare, iubire și protejare*. Este vorba deci de recunoașterea propriei ființe și de mijloacele necesare pentru a ocroti, ceea ce în cazul nostru apare de o însemnătate covârșitoare. Mai de curînd, arhitectul japonez Kisho Kurokawa, inițiator al metabolismului, susține *interculturalismul*, fără să insiste (după cum singur precizează) asupra tradiționalismului și etnicismului. Kurokawa socotește, ca mulți dintre noi, că *numai respectînd identitatea și integritatea fiecărei culturi putem păstra și susține întregul, considerat în totalitate*.

În acest sens, arhitectura cu diversele sale forme, vârste și paternități, merită dragoste și protecție, pentru că nu face rău nimănui, se alcătuieste de fiecare dată spre fericirea omului și rămîne o trăsătură esențială a culturii, martor al geniului locului.

*

Din mulțimea valorilor culturale românești care s-au materializat în operă de arhitectură ecleziastică transilvană, am putea să amintim acum, pentru a le pune în evidență, șase biserici de mici dimensiuni, ce au dăinuit pînă astăzi în Strei și Streisîngiorgiu, Densuș și Gura Sada, Prislop, și Sîmbăta de Sus. Fiecare păstrează în singurătatea sa o anumită măsură specifică arhitecturii noastre populare, iar toate împreună, atestă cu vigoare vechimea vieții creștine prin aceste locuri și apartenența lor la obștea românească.

Martori din primele secole ale erei noastre se află cuprinși — ca un simbol — în zidurile și în stîlpii edificiului de la Densuș, prin pietrele romane, lespezile cu bazorelieful și inscripții, fragmentele de coloane și altarele votive provenite, după cît se pare, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Atît monumentul de la Densuș, unul dintre cele mai inedite din întreaga noastră istorie, cît și cele două biserici de pe valea Streiului, prezintă alcătuirii compoziționale și forme romanice simplificate care determină datarea lor în secolul al XIII-lea, în perioada de formare a statelor feudale românești. Aceste trei lăcașuri de cult păstrează în interior picturi murare de influență bizantină. Cele din Densuș, zugrăvite de Ștefan în 1443 și cele din Streisîngiorgiu realizate din inițiativa cneazului Bălea de către zugravul Teofil la începutul secolului al XIV-lea, vădesc strînse legături stilistice cu pictura de epocă din Țara Românească. La Strei, în a doua jumătate a aceluiași secol XIV, meșterul Grozie realizează în frescă sinteza unor influențe bizantine și nord-italiene. Cîitori ai vremii precum cnezaul Lațcu Cîndreș și soția sa Nistora sînt înfățișați în tabloul votiv realizat în 1409 la Streisîngiorgiu, cînd biserica a fost reparată și repictată.

În celelalte trei mici biserici și importante monumente din Gura Sada, Prislop și Sîmbăta de Sus, lumea Bizanțului se afirmă atît în pictură cît mai ales în structura spațială și în formele arhitecturale caracteristice cu trimiteri directe la modele consacrate.

Monumentul de excepție care este biserica Sf. Mihail din satul Gura Sada, realizat în aceeași epocă de început a arhitecturii românești de zid (sec. XIII), are planul original cu patru alveole dispuse în formă de cruce în jurul unui pătrat, deasupra căreia se înalță turla ce

se sprijină direct pe cele patru bolți. Tipul de plan patulob (sau quadriconc) se întâlnește, după cum arată Cyril Mango în „Architettura bizantina” sau Carlo Perogalli în „Architettura dell’altomedioevo occidentale”, fie în bisericile Panaghia-Atena, Resafa-Siria, Sf. Grigore-Ani-Armenia din secolele V și VI, fie în arhitectura evului mediu timpuriu de pe teritoriul Italiei, la baptisteriile din Biella, Galliano lângă Cantu sau Vescovado di Como din secolele IX, X și XI. Edificiul din Gura Sada, ale cărui bolți sînt modelate cu o cuceritoare libertate formală, și-a adăugat în timp alte mici încăperi și un turn clopotniță cu foisor de lemn, specific bisericilor de piatră din Țara Hațegului. Pictura murală actuală este executată în 1765 de zugravii Nicolae de Pitești și Ion din Deva.

O strînsă legătură cu prototipuri realizate în Țara Românească (începînd cu Vodița călugărului Nicodim, cel pregătit la muntele Athos, și continuînd cu Tismana și Cozia), o prezintă biserica mănăstirii Prislop, ctitorie din 1564 a domniței Zamfira, fiica lui Moise Vodă. De plan triconc și cu turla pe naos, biserica zidită din piatră brută, păstrează piatra de mormînt a ctitoriei, piatră decorată cu stema Țării Românești (+1580). Fragmentele de pictură murală sînt din 1759.

În sfîrșit, biserica mănăstirii Sîmbăta de Sus, începută în 1657 de vornicul Preda și terminată de Constantin Brîncoveanu, se înscrie în grupul ctitoriilor de peste munte, cu forme specifice pentru arhitectura muntenească de epocă, prin planul triconc, turla pe naos, decorația exterioară cu ocnițe sub streșină și brîu marcat prin șiriuri de cărămizi așezate în zimți. Pictura de tip brîncovenesc a fost executată în 1766 de zugravii Ionașcu, Pană și Mihai.

Nu ne vom mai opri acum asupra altor vechi edificii reprezentative ca bisericile din Crîșcior, Ribița sau Rîmeț (din secolele XIV și XV), românești prin ctitori și pictori zugravi, prin tradiția structurilor și a formelor. Socotim însă că, pe lângă datele istorice sau cele ce privesc tipologia, influențele și performanțele tehnice (îndeobște studiate), este necesar să fie subliniate calitățile spațiale-arhitecturale ale acestor inconfundabile monumente.

Concentrate în plan, cu dimensiuni care sînt de multe ori extrem de reduse, bisericile amintite au o înfățișare rustică și pitorească dar se impun cu forță, fie prin turnul din piatră de o geometrie simplă și clară ca la Strei sau Densuș, fie prin masa unitară, compactă dar zveltă, ca la Prislop. Spațiul interior de la Gura Sada este intim și învăluitoare, cu un aer de mister. Respectarea strictă a canonului de orientare către răsărit, determină, la Sîmbăta de Sus, ca ultimele raze ale apusului să lumineze odoarele altarului. Siluetele inedite ale fiecărui monument se află în relații de foarte bună înțelegere cu natura înconjurătoare.

Păstrarea tradiției a condus la practicarea unor deschideri mici în zidurile groase, la rezervarea unor suprafețe mari pentru pictură, la crearea unei atmosfere de rugă, cu lumină puțină, cu amintirea unor forme de arce și bolți smerite.

Privind și retrăind aceste monumente, constatăm încă o dată că în orice lor și în orice treaptă de alcătuire arhitecturală — fie că e vorba de case, sate și centre de orașe, fie de monumente izolate sau așezări istorice — fiecare parte contribuie la precizarea și la îmbogățirea întregului, numai în măsura în care își păstrează neștirbită individualitatea, cu propriile trăsături de valoare și participă **astfel** la dialogul comun al culturilor și al culturii.

Bisericile românești la care ne-am referit îndeplinesc această rînduială.

Ele trebuie să fie, desigur, apărate, pentru toate elementele pe care le conțin și pe care le sugerează, dar în egală măsură pentru că fiecare constituie un îndemn de a continua zidirea în lumina tradiției, respectînd canoanele și imprimînd cu măsură spiritul zilelor noastre, așa cum ne-o demonstrează însăși continua lor evoluție.

*Materialul de față a fost elaborat pentru simpozionul „Multiculturalitate în arhitectura ecleziastică din Transilvania” organizat de Liga Pro Europa la 10-11 iunie 1994 la Tîrgu-Mureș.

*Aurelian TRIȘCU (n. 1924), absolvent al Institutului de Arhitectură Ion Mincu și al Facultății de Filozofie din București. Este doctor în arhitectură, autor al cărților **Arhitectura — obiectiv și cadru pentru turism**, **Spații urbane pietonale**, **Arhitectura italiană**. Profesor la Institutul de Arhitectură Ion Mincu.*